

Bessonova M. M. Between East and West: regional peculiarities of foreign policy preferences in Ukraine

Ukrainian geographic location between East and West had, has and for sure would have great influence on its politics. A number of reasons of that influence can be named: historical existence in between and within Eastern and Western countries; regional division on East-West in contemporary Ukraine; fixation of that division in foreign policy preferences of Ukrainian citizens; Ukrainian position in the world politics. The analysis of mentioned above issues in this article is based on different sources: statistical data of public opinion polls, political programs of candidates in last presidential and parliament elections, analytical reports, etc.

Keywords: foreign policy preferences, East-West relations, foreign policy, public opinion polls, East-West division in Ukraine

УДК 351.85(477)

В. Ю. Мурзін,
В. О. Таран

ПРО ПОРУШЕННЯ ЗАКОНІВ УКРАЇНИ “ПРО ОХОРОНУ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ” ТА “ПРО ОХОРОНУ АРХЕОЛОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ”

Аналізується стан дотримання Законів України “Про охорону культурної спадщини” та “Про охорону археологічної спадщини”. Констатується, що серед об’єктів культурної спадщини найбільш уразливими є археологічні об’єкти, якими багата територія України. На регіональному рівні розглядаються факти порушення законодавства про охорону археологічних пам’яток, роль органів влади у попередженні цього процесу

Ключові слова: археологія, закон, культурна спадщина, старожитності

Охорона культурної та археологічної спадщини в Україні здійснюється на основі Законів України “Про охорону культурної спадщини” та “Про охорону археологічної спадщини”.

Треба зазначити, що більш-менш аналогічні закони, зрозуміло з урахуванням місцевої специфіки, діють у кожній цивілізованій країні, оскільки людство вже давно зрозуміло, що пам’ятки культури є суттєво та не відтворюваною частиною національного багатства.

Згідно з Законом України “Про охорону культурної спадщини” [1], культурною спадщиною є сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об’єктів культурної спадщини, що донесли до нашого часу цінність з антропологічного, археологічного, естетичного, етнографічного, історичного, мистецького, наукового чи художнього погляду та зберегли свою автентичність.

Відразу наголосимо, що збереження пам’яток історичного, мистецького, наукового та художнього характеру організоване досить надійно, оскільки вони знаходяться у фондах великих державних музеїв, наукових бібліотек, картинних галерей, що ретельно охороняються. Якщо вони навіть знаходяться у приватних колекціях, то їх володарі також думають про забезпечення їхньої безпеки. З останнього приводу можна, наприклад, згадати приватний Музей історії зброї у м. Запоріжжі, засновник якого В.Г.Шлайфер ретельно подбав про його охорону. Щоправда, ще за радянських часів окремі випадки пограбувань музеїв мали місце. Згадаємо лише ті, що нам достеменно відомі. Так, з Ростовського музею були вкрадені два золотих фалари (нагрудні прикраси бойового коня) сарматського часу. Злодії продали їх дантисту, а коли були затримані, були прикро вражені, що сума, на яку вони заподіяли шкоду державі, вимірюється не тільки вагою золота, але й художньою та історичною цінністю цих речей. У Львівському художньому музеї серед біла дня злочинці зірвали зі стіни одну з картин, а при відході застрелили співробітника музею, який намагався їх зупинити. Нині усі великі українські музеї (наприклад – Музей історичних коштовностей України) цілодобово охороняють не пенсіонери похилого віку, а озброєні співробітники міліції. До того ж, усі значні музеї та бібліотеки обладнані сучасними системами сигналізації, що відповідає ст. 213 Закону України про музеї та музейну справу, введеного у дію Постановою Верховної Ради України №250/95-ВР від 29.06.1995 р., яка передбачає, що власники пам’яток Музейного фонду України зобов’язані забезпечити належний облік і збереження пам’яток [2].

Відносно благополучно складаються справи із збереженням пам’яток історії – адже важко собі уявити, що хтось наважиться поцупити величезний монумент, розташований у центрі великого міста. Але невеликі пам’ятники, що знаходяться у відносній “глибинці” досить часто стають об’єктом наруги з боку так званих “металістів”.

Науковими співробітниками Запорізького юридичного інституту були надіслані листи керівникам УВС усіх областей України з проханням повідомити про кримінальні та адміністративні справи, що були порушені у зв’язку з порушенням ст. 298 Кримінального кодексу України (далі – КК). Наведемо лише деякі цікаві факти*.

* Автори вдячні усім керівникам органів внутрішніх справ, які надіслали відповідну інформацію

Так, у Кодимському районі Одеської області [3] “сторож провів демонтаж бронзової зірки” (можна припустити, що бронзова зірка була встановлена на обеліску на могилі загиблих воїнів), у зв’язку з чим була порушена кримінальна справа згідно ч. 1 ст. 298 КК [4]. У Запорізькій області [5] в с. Преслав Приморського району Нейковський О.М. та Йолкін В.О. скоїли крадіжку меморіальних плит з пам’ятника, справу відправлено до суду; Пириступа О.А. в с. Степанівка-1 Приазовського району викрав 93 м. (!) ланцюга огорожі меморіального комплексу “Братська могила радянським воїнам та пам’ятник односельчанам”, справа відправляється до суду; Висоцький О.К. був дещо скромнішим – він таємно викрав лише 4 м. металевого ланцюга, що був декоративною огорожею меморіалу “Слава” у м. Приморськ, справа направлена до суду. У Київській області [6] на березі Київського водосховища в с. Лютеж Вишгородського району невідомі викрали меморіальну плиту, на якій були викарбувані імена загиблих воїнів на братській могилі “Подвигу героїв Лютижського плацдарму 1943 р.”.

Перелік подібних фактів можна було б продовжити, але й вже наведені дані свідчать про певний занепад суспільної моралі, що дозволяє деяким нашим співвітчизникам із корисних мотивів наругатися над могилами наших предків, тем більш – над могилами загиблих героїв.

Слід зазначити, що серед об’єктів культурної спадщини чи не найуразливішими є археологічні об’єкти, на які так багата територія України. Саме тому у 2004 р. Верховною Радою України був прийнятий Закон “Про охорону археологічної спадщини” [7]. На жаль, як свідчить статистика, порушення даного Закону України, що згадувався вище, має тенденцію до збільшення. Розглянемо лише деякі факти.

На жаль, як зазначалося вище, археологічні пам’ятки становлять собою досить вразливий об’єкт, на збереженість котрого впливає ціла низка негативних чинників. Серед них основними є природні (наприклад, розмивання водою археологічних пам’яток, розташованих по берегам річок), господарчі (головним чином оранка археологічних об’єктів) та незаконні розкопки (так звана “чорна археологія”) найчастіше – з корисною метою.

Останнім часом також вельми поширилися порушення ст. 298 КК посадовими особами управлінь земельних ресурсів, що видають дозвіл на землекористування окремим особам та організаціям. Наприклад, з цього приводу були порушені такі кримінальні справи [8]. Так, було порушено кримінальну справу відносно посадових осіб Полтавського обласного головного управління земельних ресурсів, котрі під час проведення розпаювання земель сільськогосподарського призначення протиправно погодили висновок державної землепорядної документації КСП “Супрунівське”, внаслідок чого передані у приватну власність земельні ділянки (паї), на яких розміщені об’єкти археології, справу направлено до суду;

– проти посадових осіб Зіньківського районного відділу земельних ресурсів, які погодили розпаювання та передачу у приватну власність земель колишнього КСП ім. К.Маркса, внаслідок чого з державної власності було вилучено частину пам’ятки археології національного значення – Більського городища. Ведеться слідство;

– відносно посадових осіб Миргородського районного відділу земельних ресурсів незаконно в особистих інтересах та інтересах третіх осіб надали висновок про можливість передачі земельної ділянки, на якій розміщені археологічні об’єкти, у приватну власність. Справа передана на розгляд суду.

У м. Черкаси [9] незаконним рішенням Черкаської міської ради за №7-104 від 04.11.2004 р. приватному підприємцю Чернецькій Л.Б. та директору приватної будівельно-виробничої фірми “Євгенія” Чернецькому О.М. був виданий дозвіл на проведення будівельних робіт у межах заповідної зони “Черкаські берегові схили” де знаходиться також пам’ятка археології – поселення зарубинецької культури, державний номер 3938, та культурний шар пізньо-середньовічного міста. Унаслідок земельних робіт відбулося руйнування пам’яток історії та культури області. На час отримання листа слідство по даній кримінальній справі тривало.

Розглянемо ситуацію, що склалася нині в Україні у галузі охорони археологічної спадщини на прикладі також нашої Запорізької області.

Щодо природної руйнації, то значної шкоди археологічним об’єктам завдає їх розмивання водами Каховського водосховища. Протягом його узбережжя аж до с.Благовещенка їх налічується 57. Серед найбільш відомих є комплекс археологічних пам’яток на Мамай-Горі поблизу с. Велика Знамянка [10], городища, поселення та могильники різних епох на Лисій Горі, що поблизу м. Василівка. Зрозуміло, захистити їх усіх від розмивання за допомогою опорних стін є нереальним. Тому єдиний вихід полягає у створенні досить потужних експедицій з фінансуванням за рахунок держбюджету або за рахунок коштів осіб, котрі обробляють землю, де знаходяться археологічні об’єкти, або за рахунок благодійних внесків і інших джерел, які не заборонені законодавством України. Це передбачено статтею 20 Закону України “Про охорону археологічної спадщини”. Це б дало можливість повного дослідження пам’яток, котрим загрожує руйнація. Ті експедиції, які працюють зараз, зокрема – Запорізького університету на Мамай-Горі, ґрунтуються, головним чином, на ентузіазмі співробітників, а кошти, які є у їхньому розпорядженні, не дозволяють орендувати землерийну техніку, автотранспорт та купувати необхідне обладнання.

Найбільшої шкоди археологічним об’єктам у нашій області безперечно завдає господарча діяльність. Треба зазначити, що ситуація з охороною археологічних пам’яток в Україні докорінно змінилася в зв’язку з переходом земель сільськогосподарського призначення у приватне володіння. А саме у межах таких земель знаходиться значна частина археологічних пам’яток, зокрема майже усі кургани, які дуже рідко споруджувалися у низинах або заплавах річок. Ситуація загострюється ще й тим, що багато нових власників землі, головним чином через похилий вік або нестачу техніки, здають свою землю в оренду більш енергій-

ним людям, найчастіше – крупним фермерам, які безпосередньо обробляють землю, проте не відповідають не за підтримання її родючості, не за збереження розташованих на ній стародавніх пам'яток відповідно договору про оренду. Ця проблема мала б бути вирішена змінами у статті 118 Земельного кодексу України, котра, згідно ст. 3 прикінцевого розділу Закону України “Про охорону археологічної спадщини”, має передбачати погодження проекту відведення земельної ділянки з органами охорони культурної спадщини. Проте ця вимога виконується ще у недостатній мірі. Так, на території Запорізької області нині перебуває на державному обліку понад 6256 археологічних пам'яток, що визначає площу земель історико-культурного призначення близько 800 га. Нині виведено із землекористування лише частина від названої цифри, незважаючи на те, що Запорізьке обласне Головне управління земельних ресурсів та відповідні районні Відділи поінформовані про перелік та розташування археологічних об'єктів. Це призводить до знищення, руйнування або пошкодження пам'яток – об'єктів культурної спадщини (щонайменше дві третини археологічних пам'яток, що перебувають на державному обліку знаходяться під оранкою), тобто підпадає під дію статті 298 КК у новій редакції (Див. статтю 3 прикінцевого розділу Закону України “Про охорону археологічної спадщини”). Як пояснюється у коментарях до Кримінального кодексу України “знищення – це приведення пам'ятки до повної непридатності з втратою можливості її відновлення; руйнування – спричинення пам'ятці серйозних ушкоджень, внаслідок чого вона втрачає свою цінність, але може бути відновлена; пошкодження – погіршення якості пам'ятки, що знижує її історичну, наукову, художню чи іншу культурну цінність” [4]. Зазначимо, що тривала оранка курганів згодом неминуче призводить до тяжких наслідків – повністю знищується курганний насип, що є невід'ємною частиною даного історико-культурного комплексу, а поховання, котрі він перекривав, практично стають недоступними дослідникам. Згідно ч.1 ст. 298 КК умисне незаконне знищення, руйнування або пошкодження пам'яток – об'єктів культурної спадщини, що є злочином проти суспільної моральності у сфері духовного та культурного життя, карається штрафом до ста неоподаткованих мінімумів або позбавлення волі на строк до трьох років. Незважаючи на передбачені досить суворі санкції, неодноразові звернення співробітників Запорізької Центру охорони культурної спадщини до судових інстанцій, оранка курганів, навіть тих, на яких були встановлені охоронні знаки, не припиняється. Це свідчить як про правовий нігілізм значної частини населення, так і про не усвідомлення землекористувачами значення об'єктів історико-культурної спадщини.

Ще більш значні покарання – позбавлення волі на строк до п'яти років, передбачені за знищення, руйнацію або пошкодження пам'яток національного значення (ч.2. ст.298). Їхній статус обумовлений “Положенням про порядок визначення наукових об'єктів, що становлять національне надбання України”, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 17 грудня 2001 р. за №1761.

До пам'яток національного значення (7 об'єктів) на території нашої області відносяться зокрема курган Канат-Могिला у Бердянському районі та курган Солоха. Для повної збереженості першого з них було потрібно вилучити з землекористування площу 6,8 га, а вилучено було лише 0,45 га. Проте завдяки зусиллям співробітників Центру ситуація зараз змінилася на краще – охоронна зона розширилася до 7,93 га.

Навкруги кургану Солоха розташований пов'язаний з ним скіфський курганний могильник, частково досліджений Б.М.Граковим [11]. Незважаючи на те, що з 1994 р. ставиться питання про необхідність розглядати курган Солоха та оточуючи кургани як єдиний комплекс (ансамбль), та вивести із землекористування не тільки Солоху, а й інші кургани, останні продовжують оратися. Внаслідок цього у 1967 р. було помітно 65 насипів, у 1987 – 36, а нині – лише 16.

Безумовно, наведені дані свідчать про недостатній контроль з боку Обласної та районних прокуратур над дотриманням основних вимог Закону України “Про охорону археологічної спадщини”.

До компетенції ОВС відноситься розслідування кримінальних справ, пов'язаних з так званою “чорною археологією”.

Згідно з Законом України “Про охорону археологічної спадщини” (ст. 10, 12) право на проведення наукових досліджень археологічної спадщини надається виключно професійним археологам з дозволу центрального органу виконавчої влади в сфері охорони культурної спадщини при наявності у нього відкритого листа – документа, що підтверджує його кваліфікацію, який видається Інститутом археології НАН України. Усі інші роботи на археологічних об'єктах є незаконними, а у випадку, коли вони пов'язані з пошуком рухомих археологічних об'єктів, ці роботи підпадають під дію ч.3 ст. 298 КК, де передбачається покарання позбавленням волі на строк від двох до п'яти років. Цей злочин відноситься до особливо кваліфікованих і може розглядатися не тільки за ст. 298, а й як посягання на власність.

Так, вперше у Законі “Про охорону археологічної спадщини” (Ст. 10) визнаний незаконним пошук без наявності відкритого листа археологічних предметів за допомогою металодетекторів та інших приборів. На жаль, цей вид порушень, котрий набув зараз в Україні значного поширення, дуже важко зафіксувати, оскільки такі дії “чорних археологів” практично не полишають по собі слідів. Нижче Подніпров'я з його численними поселеннями та городищами доби металів, особливо пам'ятки осілости від ранньої залізної доби до золотоординських часів включно, надає широкі можливості для таких пошуків.

Влітку під час роботи з металопрошукачем на пошкодженій ділянці Кам'янського городища скіфської доби, більша частина котрого зруйнована при забудові м. Кам'янка-Дніпровська, були затримані мешканець м. Запоріжжя та два мешканці с. Велика Білозерка. Але у порушенні кримінальної справи було відмовлено, оскільки у даному місці був відсутній охоронний знак. Дійсно, про взяття пам'яток про охорону має

сповіщатися шляхом встановлення охоронної дошки, охоронного знака, інших інформаційних написів*. Проте передбачене і повідомлення через засоби масової інформації. Таким чином, відсутність охоронного знаку на окремій ділянці Кам'янського городища, про яке неодноразово розповідалося у науково-популярних книжках, газетних статтях та телевізійних передачах, не могла послужити, на нашу думку, причиною для припинення кримінальної справи.

Значної шкоди археологічним пам'яткам завдають також незаконні розкопки. У нашій області вони здебільшого провадяться на стародавніх курганах. Сліди таких розкопок виявлені у Запорізькому, Каменсько-Дніпровському, Оріхівському районах, зокрема під час перевірок, організованих Запорізьким Центром охорони культурної спадщини спільно із Запорізьким УБЕЗ. Проте нам відомо лише про дві доведені до кінця кримінальні справи – за незаконні розкопки кургану на Мамай-Горі мешканець с. Велика Білозерка був засуджений до 6 місяців позбавлення волі та штрафу у розмірі 7 500 гривень. У невеликій замітці “Кладоискатель” у Кам'янсько-Дніпровській районній газеті “Знамя Труда” від 28.08.2009 р., підписаній помічником Кам'янсько-Дніпровської міжрайонної прокуратури Р.Панчуком сповіщається, що мешканець с. Велика Знамянка Б.Наумов, раніше судимий, у сподіванні на знахідку скіфського золота викопав у двох курганах досить глибокі шурфи. Суд визнав його винним у злочині, що передбачений ч.3 ст. 298 КК і призначив йому покарання у вигляді двох років і одного місяця позбавлення волі.

Нещодавно пильну увагу широкої громадкості нашої області привернули незаконні розкопки археологічної пам'ятки національного значення кургану Куляб-Могила, що розташований поблизу с. Старобогданівка Михайлівського району. Курган, що попередньо датується III ст. до н.е., є нині найвищим у нашому краї. Його висота становить 11,5 м, діаметр – 130 м.

Правоохоронними органами Запорізької області з цього приводу [12] порушили кримінальну справу за ч.1 ст. 298 КК. Про це на нараді, що була присвячена з питань збереження пам'яток археології у Запорізькій області, доповів замісник директора обласного центру культурної спадщини О.Алексєєв. Але, на його думку, ці дії підпадають під ч.3 ст. 298 КК, тобто ту частину ст. 298 КК, що передбачає покарання за пошук рухомих предметів із об'єктів археологічної спадщини та карається позбавленням волі на строк від двох до п'яти років. Він повідомив також про те, що спробі пограбування був підданий сусідній з Куляб-Могилою, менший за розміром курган, на якому були затримані три порушника. Проте того ж дня їх звільнили. Начальник Управління культури і туризму Л.Сізенцова доповіла, що нині розглядається питання про консервацію Куляб-Могили. Наскільки нам відомо, зараз грабіжницький шурф на ній вже засипано.

Безумовно “чорна археологія” із якою б, здавалося, практично було покінчено у 20-ті рр. XX ст., нині є відносно новим видом злочинної діяльності. Як слушно зауважує один з визначних фахівців у галузі юридичної деонтології С.С.Сливка [13], одним з негативних чинників у роботі юриста є небажання змінити власну думку, навіть незважаючи на зміни у законодавстві. Саме тому усвідомлення неповторності нашої культурно-історичної спадщини вкрай необхідно правоохоронцям, особливо майбутнім, оскільки, можливо, у подальшому, в рамках виконання своїх службових обов'язків, їм доведеться займатися розслідуванням кримінальних справ у сфері порушення Закону України “Про охорону археологічної спадщини”.

Джерела та література

1. Закон України “Про охорону культурної спадщини” від 8 червня 2000 року №1805-III // Відомості Верховної Ради. – 2000. – №39; Останні зміни до Закону були внесені Постановою Верховної Ради України № 2245-IV від 16.12.2004 р. // Відомості Верховної Ради. – 2005. – № 5.
2. Закон України про музеї і музейну справу // Відомості Верховної Ради. – 1995. – №25.
3. Лист за №13/вх. 2080 від 10.07.2008 р.
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 2005 року / Відповід. ред. член-кор. АПрН, проф. С.С.Яценко. – К., 2005.
5. Лист за №6/вх. 573 від 07.04.2009 р.
6. Лист за №14/47-1297 від 27.03.2008 р.
7. Закон України “Про охорону археологічної спадщини” // Відомості Верховної Ради. – 2004. – №26.
8. Лист за №7/813 від 25.02.2009 р.
9. Лист за №5/7021 від 31.07. 2008 р.
10. Андрух С.И., Тощев Г.Н. Мамай-Гора. – Запорожье, 1998. – Кн.1; Андрух С.И. Мамай-Гора. – Запорожье, 2001. – Кн. 2; Андрух С.И., Тощев Г.Н. Могильник Мамай-Гора. – Запорожье, 2004. – Кн. 3; Ельников М.В. Средневековый могильник Мамай-Сурка. – Запорожье, 2001.
11. Мелюкова А.И. Скифские курганы возле Солохи // Евразийские древности. – М., 1999. – С.60-97.
12. <http://www.politsovet.info/index.php/2009-07-28-11-04-23/3781-1r->
13. Сливка С.С. Юридична деонтологія. – К., 2001.

Мурзин В. Ю., Таран В. А. Нарушение законов Украины “Об охране культурного наследия” и “Об охране археологического наследия”

Анализируется состояние соблюдения Законов Украины “Об охране культурного наследия” и “Об охране археологического наследия”. Констатируется, что среди объектов культурного наследия наиболее уязвимыми являются археологические объекты, которыми богата территория Украины. На региональном

* У другій половині 80-х років та на початку 90-х XX ст. охоронні знаки у Запорізькій області були встановлені приблизно на 80% пам'яток, але нині вони майже всі зруйновані

уровне рассматриваются факты нарушения законодательства об охране археологических памятников, роль органов власти в предупреждении этого процесса

Ключевые слова: археология, закон, культурное наследие, древности

Murzin V. Yu., Taran V. O. Concerning the violation of the Laws of Ukraine "Of protection of cultural heritage" and "Of protection of archaeological heritage".

Analysis of Ukrainian laws for "Protection of cultural heritage" and "Protection of archaeological heritage" compliance. Stated that among cultural heritage objects the most vulnerable are archaeological facilities, which Ukrainian territory is enriched with. On regional level the legislation violation facts of archaeological memorials are being examined and the role of authorities in this process

Keywords: archaeology, law, cultural heritage, antiquities